

Heydər Əliyev və dəyərlərə qayıdış

Son 20 ildə respublikamızda dünyəvi dövlət şəraitində dövlət-din münasibətlərinin tənzim edilməsi, dini-mənəvi dəyərlərin pozitiv potensialından səmərəli və məqsədyönlü istifadə olunması ilə bağlı görülən böyük işlərin mahiyyətini düzgün başa düşmək üçün müsteqillik dövrünün ilk illərində ölkənin dini durumuna ani olسا da nəzər salmaq labüddür. Milli müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycan cəmiyyəti üçün həyatın bütün sahələrində olduğu kimi, din sahəsində de müəyyən pərakəndəlik hökm süründü. 70 illik sovet rejimi dövründə insanların zehnindən dini sıxışdırıb çıxarmaq məqsədilə çox iş görülmüşdü. 1-2 oktyabr 1998-ci ildə Bakıda keçirilən "Müasirlilik və dini-mənəvi dəyərlər" adlı beynəlxalq konfransda Heydər Əliyev dünyəvi dövlətdə etiqad azadlığı principini daha geniş açıqlayaraq demişdir ki, dövlətimiz insanlara bütün azadlıqları vermişdir. Beləki, o, vicedan azadlığını, din azadlığını öz siyasetinin əsas hissəsi kimi hesab etmişdir. Fikrini davam edərək, Ulu Öndər dövlətimizin dünyəvi dövlət olmasına qeyd etsə də, onun dindən ayrı olmasına demişdir.

Ümummilli Liderimiz həmişə dövlət-din münasibətlərinin tarixi-milli ənənəyə və müasir hüquqi prinsiplərə uyğun olaraq tənzimlənməsinə, cəmiyyətdə vicdan azadlığının maneəsiz təminatına, dini-mənəvi, əxlaqi-etik dəyərlərin təbliğ və təsviq edilməsinə böyük əhəmiyyət verib. Bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev də Ulu Öndərimizin bu sahədəki fəaliyyətini uğurla davam etdirir. Bu səbəbdən ki, Azərbaycan dünyada tolerantlıq məkanı kimi böyük nüfuz qazanıb.

Azərbaycan dövleti təhsilin xüsusi əhəmiyyətini nəzərə alaraq, ölkənin intellektual, mədəni və iqtisadi potensialının inkişafı üçün öz siyasetində təhsili prioritet sahə kimi müəyyənəşdirmişdir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 42-ci maddəsinə əsasən, hər bir vətəndaşın təhsil almaq hüquq vardır. Konstitusiyanın qeyd olunan maddəsində və "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda təsbit olunmuş müddəalar təhsil sahəsində qəbul edilən beynəlxalq standartlara tam cavab verir. Hər bir dövlətdə təhsil mədəni irlərin və milli kimliyin ən qiymətli elementlərinin diqqət yetirməlidir. Tədris prosesində dini dəyərlərin istifadəsi üçün metodoloji əsas kimi yalnız xalqların, dini ənənələrinin, müasir mədəniyyətlərin və pedaqogikanın sıx və qarşılıqlı əlaqələri çıxış edə bilər.

Dünyadaki bütün ölkələrdə din və təhsil bir-biri ilə əlaqəlidir. Çox qədim zamanlardan ibadət məkanları ibadət ilə yanaşı, digər funksiyaları da yerinə yetirmişlər. Bu məkanlarda din adamları həmin bölgənin uşaqlarının təhsili ilə də maraqlanırdılar. O dövrə oxuyub-yazmağın öyrənilməsi ibadət ocaqlarının vəzifəsi kimi qəbul edildi. Dünyada dini məktəblərdən ayrı məktəb və təhsil sistemləri yaratmaq yeni düşüncədir. Təqribən iki yüz il əvvəl başlayan bu proses modern dövlət anlayışı və sənayeləşmənin nəticəsidir. Sosial və siyasi həyatda meydana gələn bu dəyişiklikdən sonra din xadimləri tərəfindən idarə edilən məktəblərdən əlavə, dünyəvi məktəblər de açılmışdır. Din bir sıra sosial funksiyaları yerinə yetirdiyi üçün müasir dünyadan ayrılmaz hissəsidir. Axi iman bu gün təkcə dünyaya açılan pəncərələrdən biri deyil, həmçinin din ilə təhsilin, fəlsəfənin və elmin sintezidir. Hazırda gənclərin mənəvi telim və təbiyəsində dini təhsilin həyatə keçirilməsi həlliəcisi əhəmiyyətə malikdir. Cənək dini təhsil bir insanın müəyyən dəyərlər sistemi, davranış fealiyyətinin normalmasını, ailədə, gündəlik həyatda, cəmiyyətdəki insanlar arasındakı əlaqəni müəyyənəşdirir. Dini təhsil, həmçinin özündə telim və təbiyə komponentlərini ehtiva edir. Dini təhsil vasitəsilə dirlər öz tərəfdarlarını artırır,

dindarlar əxlaqi cəhətdən kamilləşir, onlara dinin xüsusiyyətləri və dəyərləri aşınan. Beləliklə, dini təhsil və dini maarifləndirmə insan həyatının vacib elementini təşkil edir.

Müasir dövrə bir çox ölkənin təhsil müəssisələrinde dinin tədris olunub-olunmaması təhsil prosesinin məqsədləri və vəzifələri ciddi müzakirə olunur. Tələbələr təhsil standartlarına uyğun olaraq müəyyən biliklərə yiyələnsələr də, din haqqındaki bilikləri, daha doğrusu, dini dərk etmə dərəcəsi bir o qədər de yeterli olmur. Cənək gəncin təbiyəsi ailədən formalşamışa başlayır. Digər tərəfdən, yüksək səviyyədə dini-mənəvi təhsilin aparılması üçün ixtisaslaşmış kadrların hazırlanması hər bir dövlətin qarşısında duran müüməhüm vəzifələrdən biridir. Fikrimizcə, ailədə başlayan, məktəb və ali təhsil müəssisəsində, həmçinin yaşadığı mühitdə formalşamışa davam edən hər bir gənc təbiyəsinin tamamlanması üçün dini-mənəvi dünyagörüşüne sahib olması vacibdir. Bütün dirlərdə təhsile, biliyə və elmə yiyələnməyin əhəmiyyəti olduqca yüksək qiymətləndirilir. Bəşəriyyət üçün rəhbər göstəriş olan Allah kələminin yer aldığı üç səmavi kitabda bu məsələlər öz əksini tapmışdır. İslama bu qaydalar Qurani-Kərimdə və sünndə təsbit edilmişdir.

İslam dininin gəlmişindən sonra yer üzündəki cəhalət və savadsızlığa qarşı mücadilə başlamış, oxuma-yazmanın genişlənməsinə zərurət yaranmışdır. İlk İslam təhsil sisteminin "Oxu" əmri ilə başlayan Qurani-Kərimin ayələri və bir müəllim olaraq göndərilən Məhəmməd peyğəmbər (s.o.s) tərəfindən qurulduğunu demək olar. İslam dini öyrənməyi və öyrətməyi (təlim-tədrisi) ibadətdən üstün sayarkən ibadətə göstərilən diqqətin təhsilə də yönəldilməsini isteyir, alimin qələmindən axan mürəkkəbin şəhid qanına bərabər tutur, elm, təhsil alarkən ölen bir kimsə ilə peyğəmbərlər arasında Allah qatında sadəcə bir dərəcə forq olduğunu bildirir. Məhəmməd peyğəmbər (s.o.s) alimləri peyğəmbərlərin varısları adlandırmışdır. İslam təhsilə yaş həddi qeyd olur, bu mənada "beşikdən qəbirədək" buyurur. Elm və təhsilde cins, zaman və məkan kimi məfhümlər önem dəsimir. Elmlər arasında forq qoyulmur, təkcə dini elmlər deyil, həm də dünyəvi elmlərin öyrənilməsi vurgulanır.

Bəzi gənclərin müxtəlif radikal dini hərəkatları psixoloji təsiri altına düşməsi hazırlıda müasir dünyadan qorxulu kabuslarından birinə çevrilmişdir. Radikal dini qurumlar və ya təşkilatlar insanlardan xüsusən də gənclərdən ən qiymətli olan zamanları, inkişaf etmələrinə mane olur. Bir çox tedqiqatçının da dediyi kimi, bu asılılığın əsas səbəbləri məhz təbiyə və təhsilin mövcud mədəni ənənələrində dəqiq araşdırılmalıdır. Buna görə də orta məktəb və tələbəlik illərindən başlayaraq gənclərə dirlərin təmol prinsipləri haqqında məlumatların verilməsi həm cəmiyyəti, həm də dövləti gələcək təhlükələrdən qorumaq istiqamətində görüləcək ən optimal

islərdən biridir. Təcrübəsi olmayan bir gənc dövlətçiliyə, bəşəriyyətə təhlükəli fikirləri ilə meydan oxuyan bu cür dini qurumların qurbanına çevrildiyinin fərqli də vara bilmir. Bu mənada qarşıya qoyulan məqsədə yalnız yeniyetmələr və gənclər arasında dini, əxlaqi və etik dəyərləri daşıyan, vətənpərvərlik və tolerantlıq hissələri aşlayan dirlərlə tanışlıq vasitəsilə nail olmaq mümkündür.

Ümumiyyətlə, gənclərin milli-mənəvi dünyagörüşünün formalaşmasında, eləcə də onların ailədə və cəmiyyətdə əxlaqlı insan kimi yetişməsində dinin özünəməxsus rolu vardır. Dinin düzgün tədrisi və təbliği, küləvi dini maarifləndirmə işinin aparılması ilə gənclərimizi müxtəlif zərərli vərdişlərdən qorumaq mümkündür. Dünya alimlərinin bir sıra elmi və kütüvə nəşrlərdə qaldırıldığı dini, dini-idrakı və ya dini-fəlsəfi təhsil məsələsi ilə bağlı hələ də dəqiq tərif yoxdur. Bu sahədə problemlər təkcə dini təhsilin yeni formalaşma mərhələsini yaşayan Azərbaycanda deyil, həmçinin bir sıra dünya dövlətlərində də mövcuddur. Din ilə təhsil arasında qarşılıqlı əlaqələrə həsr olunmuş coxsayılı tədqiqatlar mövcuddur ki, bunları da üç əsas hissəyə bölmək olar. Birinci hissədə dini təhsilin konfessional ənənəyə giriş kimi şərh edən əlahiyyat istiqaməti üzrə araştırma aparan müəlliflərin təqdim etdiyi fikirlərdir. İkinci qrupda olan tədqiqatçılar dini təhsile müsbət yanaşır və onu məktəblərdə tədris etməyin vacibliyinə diqqət çəkir. Üçüncü qrup Qərb tədqiqatçıları tərəfindən təqdim olunur ki, onlar üçün dini təhsil "din haqqında elm" mənasını daşıyır.

Din mədəniyyətinin öyrənilməsi bəşəriyyət üçün layıqli cəmiyyət və ətraf üçün təhlükəsiz şəxsiyyətin qazanılması deməkdir. Bu işi isə valideynlər, yaxın insanlar, məkteblərdə və universitetlərdə din dərslərini tədris edən müəllimlər, məscidlərdə çalışan ruhanilər yerinə yetirə bilər. Din və təhsil bir-biri ilə yaxın əlaqədə olmaqla insanın dünyagörüşünə, onun elminə müsbət təsir edir.

Dini biliklər, dini maariflənmə gənclərin mənəvi təhlükəsizliyini formalaşdırır və onu gücləndirir, dözümsüzlük, fanatizm, millətçilik, ekstremizm kimi məfəhumlara qarşı mübarizlik yaradır, məzhebçiliyi və dini radikallığı aradan qaldırır. Ailədə, məktəbdə aşilanın mənəvi dəyərlər, digər dirlərə qarşı tolerantlıq hissə gənclərin göləcəkdə açıqfikirli, demokratik, müstəqil və vətənpərvərlik ruhunda yetişməsinə yardım edir. Demokratik cəmiyyətdə dini tolerantlığın mövcudluğunu yaşasındə dini azadlıq təmin edilir, insan hüquqları qorunur. Dini dözümlülük gənclərdə demokratik, hüquqi və siyasi mədəniyyətin inkişaf etdirilməsinin vacib şərtidir. Dinin əsas funksiyalarından biri də insanların davranışının tənzimlənməsi, cəmiyyətdə düzgün fəaliyyət göstərmələrinə təmin etməkdir. Bu baxımdan din birbaşa, elm isə dolayı yolla dəyərlərlə, əxlaqla bağlıdır. Dinşünaslığın bir elm sahəsi kimi qarşıya qoyduğu məqsəd təkcə müəyyən dini etiqadların və institutların təriflərinin verilməsindən ibarət deyil, həm də dünyada mövcud olan dirləri tərəfsiz araşdırmaqdır. Dini təhsil cəmiyyətdə dünyəvi və konfessional tolerantlıq mühitinin yaradılmasına, vicedan azadlığının (dini etiqad azadlığı) həyata keçirilməsinə zəmin yaradır. Dinin tədrisi ixtisaslaşmış təhsil ocaqlarının vəzifəsi olduğu qədər, ailədə atanannan da vezifəsidir. Uşaqların və gənclərin düzgün dini maariflənməsi, onların dini və əxlaqi dəyərlərimizə yad olan radikal dini təriqətlərin, cərəyanların təsirlərindən qorunması bu tədbirlərdə ən çox müzakirə olunan mövzulardandır. "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsaslanaraq deyə bilərik ki, icbari təhsildə din təhsili yoxdur. Buna baxmayaraq, orta məktəbi bitirən vətəndaşlar dini təhsil müəssisələrində də dövləti gələcək təhlükələrdən qorumaq istiqamətində görüləcək ən optimal

bu gün ölkədə Azərbaycan Əlahiyyat İnstitutunda (Dinşünaslıq və İsləmşünaslıq ixtisasları), Bakı İsləm Universitetində (Dinşünaslıq ixtisası) və Naxçıvan Universitetində (Dinşünaslıq ixtisası) yüksək ixtisaslı, ali dini təhsilli kadrlar hazırlanır. Hazırda orta ümumtəhsil məktəblərində din dərsləri ayrıca fənn olaraq tədris olunur. Ayri-ayrı dərslərində "Həyat bilgisi", "Həyatı bacarıqlara əsaslanan təhsil" dinle bağlı tanışlıq məqsədilə verilən məlumatlar uşaqların dini maariflənməsi üçün yetərli deyildir. Belə ki, həmin dərslərində din barədə müfəssəl məlumat verilmir. Digər tərəfdən isə bu dərslər dini bilikləri yetərinə olmayan başqa ixtisas müəllimlərinə həvalə edildiyindən orta məktəblərde dini bilgilər uşaqlara doğruduzğun aşılına bilməz.

Din dərslərinin dövlətin nəzarətindən kənarda verilməsi dindən siyasi məqsədlər üçün istifade hallarına da gətirib çıxara bilər. Hazırda uşaqlar və gənclər arasında dinin tədrisi nizamsız, bəzən də gizli şəkildə aparmaq cəhdlərinə rast gəlinir və qarşısı qətiyyətlə alınır. Dövlətin ciddi nəzarəti və qayğısı altında uşaqların və gənclərin məktəblərdə dini bilgilərin daha çox və daha peşəkar şəkildə verilməsi bu boşluqları aradan qaldıra bilər. Dərslərin tədrisi müvafiq yoxlama və müsabiqədən keçmiş BİU-nun və Aİİ məzunlarına həvalə edilə bilər. Bu dərsləri tədris edəcək müəllimlərin şəxsi keyfiyyətləri də çox böyük önem daşıyır. Çünkü dini bilikləri tədris edən müəllim öz tələbəsinə və ya xud şagirdinə həm də əxlaq öyrədir.

Azərbaycanda dövlət və din ayrıdır, amma dövlət xalqın mədəniyyətinin bir hissəsi kimi dina dəstək verir. Amma bu dəstək vermədə tərəfsizliyin və dincə inanmayanların da hüquqları qorunur. Əslində din və dövlətin ayrılığı dövlətin dincə dəstək verəməni nəzərdə tutmur. Amerikada, Fransada dövlət və din ayrıdır, dövlət dincə təhsil verə bilmez. Dövlət ümumiyyətlə, əgər dindən ayrırsa, dövlətin, xalqın, elmin, iqtisadiyyatın inkişafında dinin rolü məhduddur. Ona görə də dinin reformasiyasına ehtiyac yoxdur.

Cıxışlarının birində Ümummilli Lider bildirmişdir: "Azərbaycan Respublikası çoxmillətli bir dövlətdir. Azərbaycanda müsəlmanlarla yanaşı başqa dirlərə mənsub olan vətəndaşlar da yaşayır. Azərbaycan müstəqil, demokratiya prinsiplərinə mənsub olan bir dövlət kimi öz ərazisində yaşayan bütün xalqlara, bütün millətlərə dinindən, dilindən, irqindən, siyasi mənsubiyyətdən asılı olmayıraq azadlıq, hürriyyət imkanları verir". Bu gün Azərbaycanda dini zəmində münaqışların olmaması insanların sərbəst olaraq öz əqidə formasını seçməsi, dini dözümlülük və tolerantlıq şəraitinin yaradılması, bu uğurların bir çox beynəlxalq təşkilatlar, dünyada nüfuzlu din xadimləri və böyük ölkələr tərəfindən etiraf olunması Ümummilli Lider Heydər Əliyevin dini sahədə balanslaşdırılmış siyaset yürütməsinin və həmin siyasetin bu gün davam etdirilməsinin nəticəsidir.

Prezident İlham Əliyevin xalqımızın dini dəyərlərinə, müxtəlif dinlərə və sivilizasiyalara hörmətlə yanaşması, milli-mənəvi dəyərlərə həssas münasibətin dövlət siyasetinin mühüm prioritətlərindən birinə əlavə edilir. Əlkədə güclü tolerantlıq ənənələrinin getdikcə daha da möhkəmləndirilməsi Azərbaycanı dünyada multikulturalizmin əsas mərkəzinə çevirib. Bu gün öz nümunəvi dəyərlərini bütün dünyaya təqdim edən Azərbaycan əlverişli coğrafi mövqeyində istifadə edərək artıq dünyada on mühüm dialoq mərkəzlərindən birinə əlavə edilir. Son illər həm lokal, həm də qlobal əhəmiyyətli coxsayılı sammitlərin, forumlarının, konfrans və seminarların ölkəmizdə təşkil olunması tamamilə mənti-qəyugundur.

(Davamı 5-ci səhifədə)

(Əvvəli 3-cü səhifədə)

Xalqımızın milli-mənəvi irsinin qorunması, təbliği, tədqiqi və onun gələcək nəsillərə ötürülməsi istiqamətində Heydər Əliyev Fondunun gördüyü misilsiz işlər xüsusi vurğulanmalıdır. Mehriban Əliyevanın rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondunun dünya əhəmiyyətli tarixi, dini, mədəni abidələri bərpa etməsi həm də ümumilikdə, ölkəmizin təbliği, dünyada layiqincə təmsil olunması baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Hal-hazırda ölkəmizdəki yüksək dini-mənəvi mühitin qorunub-saxlanılması və inkişaf etdirilməsi, dini fəaliyyətin təşkili sahəsində yüksək ixtisaslı mütxəssislərin hazırlanması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin tabeliyində Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun yaradılması haqqında 2018-ci il 09 fevral təxli, 3654 nömrəli Sərəncam imzalayıb. Sərəncamda göstərildiyi kimi, Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun yaradılması Azərbaycan xalqının tarixi ənənələrinə söykənən və dövlət siyasetinin məntiqi nəticəsi olan yüksək dini-mənəvi mühitin qorunub-saxlanılmasını və inkişaf etdirilməsini, dini fəaliyyətin təşkili sahəsində yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasını təmin etmək məqsədini daşıyır.

Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu Azərbaycan xalqının din sahəsində yüksək ixtisaslı kadrlara olan tələbatını beynəlxalq standartlara əsaslanaraq təmin etmək, ilahiyyat sahəsindəki problemlərə işıq tutan və beynəlxalq standartlara cavab verən tədqiqatlar aparmaq və çap etmək, həm İslam, həm də digər dünya dinləri haqqında dərin biliyə yiylənən, tərəfsiz və bütün konfessiyalara qarşı dözümlülükə yanaşan din xadimlərini məzun etmək, milli, dini və əxlaqi dəyərləri qorumaqla Azərbaycan xalqının milli və mədəni inkişafına öz töhfəsini vermək missiyasını həyata keçirməyi nəzərdə tutub.

Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu dini xarici dairələrin nəzarətində olmayan, dinə məhdud çərçivədə deyil, geniş prizmadan yanaşmağı bacaran, fəaliyyətində dünyəvilik, tolerantlıq və multikulturalizm kimi Azərbaycan gerçəkliliklərini nəzərə alan, xalqımızın tarixi ənənələrinə söykənən, yüksək dini-mənəvi mühitin qorunub saxlanmasına və inkişaf etdirilməsinə xidmət edən, dini fəaliyyətin təşkili sahəsində yüksək dini və dünyəvi savada malik ixtisaslı kadrların hazırlanmasını təmin edən mötəbər bir elm ocağı olmayı qarşısına məqsəd qoyub.

Sadalanan faktlar birmənalı şəkildə deməyə əsas verir ki, ölkəmizdə bütün sahələr, o cümlədən dövlət-din münasibətləri sağlam təməllər üzərində qurulub. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə dünyada nümunə göstəriləcək bir inkişaf modeli formalaşıb.

Sevda MURADOVA,

AMEA M.Füzuli adına

Əlyazmalar İnstitutu

Ərəbdilli əlyazmaların tədqiqi

söbəsinin elmi işçisi

2020